

การใช้ภูมิปัญญาสมุนไพรในการเลี้ยงโคพื้นเมืองของเกษตรกร อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา Villagers use Herbal Qualities in Raising Coats of Farmers in Nathawi, Songkhla

พงษ์ศักดิ์ ราชสุวรรณ^{1*}, ศุภการ สิริไพศาล²

Pongsak Rachsuvan^{1*}, Supakarn Siripaisan²

¹นักศึกษาระดับปริญญาโท, หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาการพัฒนาท้องถิ่นแบบบูรณาการ, สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน

¹Graduate student, Department of Master of Arts, Faculty of integrated local development, Learning Institute For Everyone.

²รองศาสตราจารย์, สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน

²Associate Professor, Learning Institute For Everyone.

*E-mail: Peetuk2510@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยมีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาบริบทของเกษตรกรผู้เลี้ยงโคพื้นเมือง อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา 2) เพื่อศึกษาและรวบรวมองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการใช้สมุนไพรในการเลี้ยงโคพื้นเมือง ของเกษตรกรอำเภอนาทวี จังหวัดสงขลาและ 3) เพื่อศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นการใช้สมุนไพรในการเลี้ยงโคพื้นเมือง ของเกษตรกรอำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา การวิเคราะห์เนื้อหาด้วยการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้แบบสัมภาษณ์การสนทนากลุ่มกับกลุ่มตัวอย่างจำนวน 50 ราย และวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการวิจัยมีดังนี้ 1) บริบทพื้นที่เลี้ยงโคพื้นเมืองของเกษตรกรอำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา ด้านสังคมและวิถีชีวิต พบว่า ชุมชนอำเภอนาทวี เดิมเป็นชุมชนเกษตรกรรม ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนาเป็นหลัก แต่ในปัจจุบันหันมาประกอบอาชีพทำสวนยางพารามากขึ้น เพราะปัจจุบันมีโรงงานอุตสาหกรรมตั้งอยู่มากมายรอบ ๆ ชุมชน จึงนับว่าเป็นชุมชนหนึ่งที่มีทุนทางสังคมและพร้อมที่จะบริหารจัดการเพื่อนำไปสู่ชุมชนพึ่งตนเองอย่างยั่งยืนได้ ด้านเศรษฐกิจและวัฒนธรรม พบว่า ประชากรส่วนใหญ่มีรายได้จากสวนยางพารา และมีผลไม่ตามฤดูกาลบ้าง ประชากรส่วนใหญ่ทำอาชีพเกษตรกรรม การเลี้ยงโคพื้นเมืองจึงเป็นส่วนหนึ่งทำให้เกิดระบบเศรษฐกิจที่ดีขึ้นในชุมชน และทั้งกิจกรรมต่าง ๆ ก็ยังส่งผลให้เกิดการทำงานร่วมกัน ทำให้คนมีความสัมพันธ์อันดีต่อกันและยังเป็นการสร้างรายได้เสริมอีกด้วย 2) องค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการใช้สมุนไพรในการเลี้ยงโคพื้นเมือง ของเกษตรกรอำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา การใช้สมุนไพรในการเลี้ยงโคพื้นเมืองด้วยตนเองโดยการใช้ภูมิปัญญาการใช้สมุนไพรที่สืบทอดต่อ ๆ กันมาได้แก่การใช้สมุนไพรในการบำรุงให้โคพื้นเมืองกินอาหารได้มาก การใช้สมุนไพรรักษาโรค สมุนไพรบาง

ชนิดเมื่อใช้แล้วได้สรรพคุณหลายอย่างและเป็นสมุนไพรที่หาได้ในท้องถิ่นของตนเอง 3) การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นการใช้สมุนไพรในการเลี้ยงโคพื้นเมือง ของเกษตรกรอำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นการใช้สมุนไพรในการเลี้ยงโคพื้นเมืองของเกษตรกรอำเภอนาทวี ตั้งแต่อดีตจนกระทั่งถึงปัจจุบันได้รับการถ่ายทอดจากพ่อแม่ พ่อแม่ก็ได้รับการถ่ายทอดจากปู่ ย่า ตา ยายต่อ ๆ กันมา จะเห็นได้ว่า ผู้ถ่ายทอดและผู้รับการถ่ายทอดจะมีความสัมพันธ์ภายในครอบครัว โดยเป็นระบบเครือญาติ และเพื่อนบ้าน หรือคนที่มีความสนใจที่เข้ามาสอบถาม หรือขอคำแนะนำ นอกจากนี้ยังพบว่า ผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญา ท้องถิ่นจะเป็นผู้ที่ได้รับความเชื่อถือจากคนในชุมชนว่า มีความเชี่ยวชาญ มีความรู้และประสบการณ์ในเรื่องการใช้สมุนไพรในการเลี้ยงโคพื้นเมือง ด้วยวิธีการหรือใช้ เทคนิคต่าง ๆ ที่ได้รับการถ่ายทอดต่อมาจากบรรพบุรุษ และจากประสบการณ์ที่ได้สั่งสมมายาวนาน เมื่อผู้ถ่ายทอดได้รับความไว้วางใจและความเชื่อถือจาก ผู้รับการถ่ายทอด จะทำความเชื่อถือนี้นอกจากนี้ยังพบว่า ผู้ถ่ายทอดว่ามีความน่าเชื่อถือ ถูกต้อง สามารถยอมรับไปปฏิบัติได้

คำสำคัญ: การใช้ภูมิปัญญาสมุนไพร, เลี้ยงโคพื้นเมือง

Abstract

The objectives of this research were 1) to study the context of native cattle farmers in Na Thawi District, Songkhla Province, 2) to study and collect knowledge of local wisdom on the use of herbs in native cattle farming, of farmers in Na Thawi District Songkhla Province, and 3) to study methods for transferring local wisdom on the use of herbs in raising native cattle. of farmers in Na Thawi District, Songkhla Province. Content analysis by qualitative research. A group discussion interview with 50 samples was used and content was analyzed.

The results of the research were as follows: 1) The context of the native cattle raising area of farmers in Na Thawi District, Songkhla Province. Formerly a farming community Most of the population is mainly engaged in farming. But at present, turning to a career in rubber plantation more Because at present there are many industrial factories located around the community, it is considered a community that has social capital and is ready to manage to lead to a self-sustaining community. In terms of economy and culture, it was found that most of the population had income from rubber plantations. and some seasonal fruits Most of the population is engaged in agriculture. Raising native cattle is therefore a part of the better economic system in the community. And both activities still result in working together. People have good relations with each other and also create additional income as well. 2) Knowledge of local wisdom, using herbs in raising

native cattle. of farmers in Na Thawi District, Songkhla Province. The use of herbs in raising local cattle by themselves using the wisdom of using herbs that have been passed down. Another common practice is the use of herbs to nourish local cattle to eat more food. Use of medicinal herbs 3) Guidelines for transferring local wisdom on the use of herbs in raising native cattle of farmers in Na Thawi District, Songkhla Province; the transfer of local wisdom on the use of herbs in raising native cattle of farmers in Na Thawi District; From the past until now, it has been inherited from parents. Parents have been inherited from grandparents and grandparents successively, it can be seen that the conveyer and the receiver have a relationship within the family. It is a system of kinship and neighbors. or interested people who come to inquire or ask for advice It was also found that conveyer of wisdom Local people will be trusted by people in the community that proficient Knowledge and experience in the use of herbs in raising native cattle with methods or techniques that have been inherited from ancestors and from the experience that has been accumulated for a long time When the broadcaster has gained the trust and credibility of recipient of the broadcast will make credibility in the content of Wisdom that was transmitted It is reliable, accurate, and can be accepted into practice

Keyword: Using herbal wisdom, raising native cattle

บทนำ

กลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงโคพื้นเมืองที่ได้ขึ้นทะเบียนภายใต้โครงการธนาคารโค-กระบือ ในอำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา มีทั้งหมด 10 กลุ่ม และเกษตรกรผู้เลี้ยงโคที่ยังไม่ได้เข้าร่วมกลุ่ม ใน 8 ตำบลของอำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา รวมทั้งหมด 1,247 ราย (สำนักงานปศุสัตว์จังหวัดสงขลา, 2560) มีเกษตรกรเลี้ยงโคพื้นเมือง เพื่อใช้เป็นแหล่งเงินทุนสำรอง ทั้งนี้สิ่งที่เป็นปัจจัยสนับสนุนที่ทำให้เกษตรกรอำเภอนาทวี ยังคงเลี้ยงโคพื้นเมืองอยู่ในปัจจุบัน คือความพึงพอใจของเกษตรกรที่มีต่ออาชีพการเลี้ยงโคพื้นเมือง นอกจากนี้ข้อมูลในด้านสภาพการเลี้ยงของเกษตรกรที่เลี้ยงโคพื้นเมืองในอำเภอนาทวี มีแนวโน้มการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการใช้สมุนไพรบำบัด รักษาอาการป่วยของโคพันธุ์พื้นเมืองน้อยลง เนื่องจากขาดผู้สืบทอด (สุภรัตน์ อินทรเทพ, 2560) และเกษตรกรหันไปใช้บริการกับปศุสัตว์ แต่สิ่งที่เป็นปัญหาของเจ้าของวัวบางรายก็คือข้อจำกัดในการให้บริการของปศุสัตว์ในช่วงระบาดของโรคไม่ทันกับความต้องการของเกษตรกรที่ไม่ได้เข้ากลุ่มเลี้ยงโค ระยะทางไกล จำนวนโคน้อย ทำให้สัตว์เลี้ยงของเกษตรกรสูญเสียได้ ดังนั้นเกษตรกรกลุ่มนี้จึงต้องพึ่งตนเองไปก่อนโดยการใช้ภูมิปัญญาที่แต่ละคนได้รับมา

จากเหตุผลดังกล่าว จึงทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาการใช้ภูมิปัญญาสมุนไพรในการเลี้ยงโคพื้นเมืองของเกษตรกร อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา เพื่อจะได้ทราบถึงลักษณะพื้นฐานทางสังคมของ

เกษตรกรผู้เลี้ยงโคพื้นเมือง สภาพการเลี้ยง การใช้สมุนไพรรักษาโรค ปัญหาในการเลี้ยงโคพื้นเมือง ตลอดจนแนวทางการอนุรักษ์การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการใช้สมุนไพรรักษาโรคในการเลี้ยงโคพื้นเมืองของเกษตรกร อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา ซึ่งจะเป็นแนวทางที่เป็นประโยชน์สามารถเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต อนุรักษ์ ปรับปรุงการให้ผลผลิตโคพื้นเมืองให้สูงขึ้น และเพิ่มจำนวนโคพื้นเมืองให้เพียงพอต่อความต้องการของผู้บริโภคในพื้นที่ต่อไป

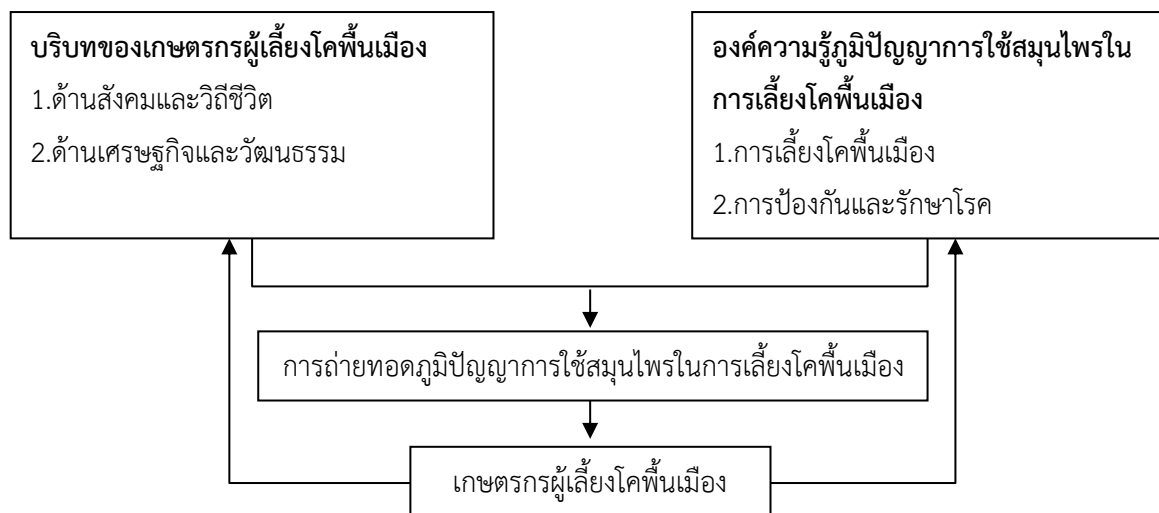
วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาบริบทของเกษตรกรผู้เลี้ยงโคพื้นเมือง อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา
2. เพื่อศึกษาและรวบรวมองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการใช้สมุนไพรรักษาโรคในการเลี้ยงโคพื้นเมืองของเกษตรกร อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา
3. เพื่อศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นการใช้สมุนไพรรักษาโรคในการเลี้ยงโคพื้นเมืองของเกษตรกร อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา

แนวคิด ทฤษฎี กรอบแนวคิด

การวิจัยเรื่อง การใช้ภูมิปัญญาสมุนไพรรักษาโรคในการเลี้ยงโคพื้นเมือง ของเกษตรกรอำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมาใช้เป็นแนวทางวิจัยและกำหนดกรอบความคิดในการวิจัย ดังนี้

1. แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น
2. ความหมายของสมุนไพรรักษาโรคและประโยชน์ของการใช้สมุนไพรรักษาโรค
3. การเลี้ยงโคพื้นเมือง
4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
5. กรอบความคิดในการวิจัย

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง แบบสัมภาษณ์ไม่มีโครงสร้างและสนทนากลุ่มย่อยกับประชากรกลุ่มตัวอย่างจำนวน ๕๐ คน ซึ่งได้มาจาก ภูมิปัญญาท้องถิ่นผู้เคยใช้สมุนไพรรักษาโรคของโคพื้นเมือง จำนวน 5 คน และสนทนากลุ่มย่อยกับตัวแทนกลุ่มเกษตรกรเลี้ยงโคพื้นเมือง จำนวน 25 คน และเกษตรกรที่เลี้ยงโคพื้นเมืองที่ไม่เข้ากลุ่ม จำนวน 20 คน ประชากรกลุ่มตัวอย่างทั้งหมดคัดเลือกแบบเจาะจงเป็นผู้เคยได้รับการถ่ายทอดความรู้และเคยใช้สมุนไพรในการเลี้ยงโคพื้นเมืองมาแล้ว

การเก็บรวบรวมข้อมูล

1. ข้อมูลปฐมภูมิ ได้มาจากแบบสัมภาษณ์เชิงลึกภูมิปัญญาท้องถิ่นผู้เคยใช้และถ่ายทอดความรู้สมุนไพรรักษาโรคของโคพื้นเมือง จำนวน 5 คน ประเด็นการใช้สมุนไพรชนิดใดบ้างในการเลี้ยงโค และการถ่ายทอดความรู้เรื่องสมุนไพร การสนทนากลุ่ม สนทนากลุ่มย่อยกับตัวแทนกลุ่มเกษตรกรเลี้ยงโคพื้นเมือง จำนวน 25 คน และเกษตรกรที่เลี้ยงโคพื้นเมืองที่ไม่เข้ากลุ่ม จำนวน 20 คน ประเด็นการนำสมุนไพรมาใช้ในการเลี้ยงโคและปัญหา

2. ข้อมูลทุติภูมิ ได้จากการค้นคว้าจากเอกสารวิชาการ บทความ วารสาร สิ่งพิมพ์ เว็บไซต์ต่าง ๆ และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องซึ่งมีผู้ศึกษาและรวบรวมไว้ เพื่อประกอบการวิเคราะห์และวิจารณ์ผล

การวิเคราะห์ข้อมูล

เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่ม ข้อมูลที่ได้ใช้การวิเคราะห์เชิงคุณภาพ โดยการวิเคราะห์เนื้อหา ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ผ่านการตรวจสอบโดยหมอสุนัขและปราชญ์ภูมิปัญญาผู้เชี่ยวชาญ นำมาถ่ายทอดภูมิปัญญาสมุนไพรในการเลี้ยงโคพื้นเมืองสำหรับเกษตรกร

ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่องการใช้ภูมิปัญญาสมุนไพรในการเลี้ยงโคพื้นเมือง ของเกษตรกรอำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา การวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีวัตถุประสงค์ของการวิจัยดังนี้ เพื่อศึกษาบริบทของกลุ่มผู้เลี้ยงโคพื้นเมือง อำเภอ นาทวี จังหวัดสงขลา เพื่อศึกษา และรวบรวมองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการใช้สมุนไพรในการเลี้ยงโคพื้นเมือง ของอำเภอ นาทวี จังหวัดสงขลาและเพื่อศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาสมุนไพรในการเลี้ยงโคพื้นเมือง ของอำเภอ นาทวี จังหวัดสงขลา

จากการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้มาจัดลำดับและเสนอผลการวิจัยการใช้ภูมิปัญญาสมุนไพรในการเลี้ยงโคพื้นเมือง ของเกษตรกรอำเภอ นาทวี จังหวัดสงขลา เพื่อตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัยตามประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

1. บริบทพื้นที่เลี้ยงโคพื้นเมือง อำเภอนาทวี 1) ด้านสังคมและวิถีชีวิต พบว่า ชุมชนอำเภอนาทวี เดิมเป็นชุมชนเกษตรกรรม ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนาเป็นหลัก แต่ในปัจจุบันหันมาประกอบอาชีพทำสวนยางพารามากขึ้น เพราะปัจจุบันมีโรงงานอุตสาหกรรมตั้งอยู่มากมายรอบ ๆ ชุมชน สภาพความเป็นอยู่ของคนนั้นได้เปลี่ยนไปตามกระแส แต่ก็ยังคงมีวิถีชีวิตดั้งเดิมแบบสังคมชนบท มีความเอื้ออาทร มีความสามัคคี ยึดมั่นในหลักศาสนาอย่างเคร่งครัด และมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติให้คงความอุดมสมบูรณ์อยู่เสมอ อีกทั้งยังมีการรวมกลุ่มกันอย่างเข้มแข็งเพื่อร่วมกันแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนได้ ชุมชนอำเภอนาทวี จึงนับว่าเป็นชุมชนหนึ่งที่มีทุนทางสังคมและพร้อมที่จะบริหารจัดการเพื่อนำไปสู่ชุมชนพึ่งตนเองอย่างยั่งยืนได้ 2) ด้านเศรษฐกิจและวัฒนธรรม พบว่า ประชากรส่วนใหญ่มีรายได้จากสวนยางพารา และมีผลไม่ตามฤดูกาลบ้าง ประชากรส่วนใหญ่ทำอาชีพเกษตรกรรม การเลี้ยงโคพื้นเมืองจึงเป็นส่วนหนึ่งทำให้เกิดระบบเศรษฐกิจที่ดีขึ้นในชุมชน และทั้งกิจกรรมต่าง ๆ ก็ยังส่งผลให้เกิดการทำงานร่วมกัน ทำให้คนมีความสัมพันธ์อันดีต่อกันและยังเป็นการสร้างรายได้เสริมอีกด้วย สิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนนี้ล้วนเป็นวัฒนธรรมชุมชนที่คนในชุมชนได้ส่งสมกันมาตั้งแต่สมัยโบราณ จนกระทั่งปัจจุบัน คนในชุมชนยังมีการร่วมกันอนุรักษ์ภูมิปัญญา ขนบธรรมเนียมประเพณีของชุมชนไว้ได้ เช่น ประเพณีชักเรือพระหลังวันออกพรรษา ดังนั้นชุมชนนาทวีนับว่าเป็นชุมชนที่มีทุนชุมชนและทุนทางสังคมอยู่มากพร้อมจะรับมือกับวิกฤตเศรษฐกิจในประเทศและสามารถแก้ไขได้อย่างยั่งยืน

2. องค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการใช้สมุนไพรในการเลี้ยงโคพื้นเมือง ของเกษตรกร อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา

2.1 ด้านสถานภาพการเลี้ยงโคพื้นเมืองทั่วไปของเกษตรกร เกษตรกรตัวอย่างส่วนใหญ่ เป็นเพศชาย อายุระหว่าง 14 - 50 ปี สถานภาพส่วนใหญ่สมรสแล้ว จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น สมาชิกในครอบครัว 4 - 6 คน สมาชิกในบ้านมีรายได้เป็นของตนเอง เกษตรกรมีอาชีพหลักคือการทำสวนยางพารา มีพื้นที่ถือครองน้อยกว่า 10 ไร่ เกษตรกรมีรายได้จากการเลี้ยงโคพื้นเมืองเฉพาะต่อปี 20,000 บาท ขึ้นไป

2.2 ด้านการเลี้ยงโคพื้นเมืองของเกษตรกร เกษตรกรมีคอกเลี้ยงโคพื้นเมืองทุกราย ลักษณะของคอกส่วนใหญ่จะแยกอยู่ต่างหากจากบ้านพัก โดยจะอยู่ที่นา หรือที่สวน บางรายจะมีคอกเลี้ยงโคอยู่ในบริเวณรั้วบ้าน ขณะที่เกษตรกรส่วนใหญ่ไม่มีพื้นที่ปลูกพืชอาหารสัตว์ จะเลี้ยงแบบปล่อยแปลงหญ้า การเลี้ยงโคพื้นเมืองในอำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา นิยมผสมด้วยสายเลือดวัวชน มากกว่าวัวเนื้อ เนื่องจากความนิยมในท้องที่ เพราะลูกที่ได้หากเป็นลูกวัวชนลักษณะดีสามารถขายได้ในราคาสูงกว่า มีการสำรองอาหารสัตว์ไว้ในยามขาดแคลน โดยเฉพาะฟางข้าว เกษตรกรส่วนใหญ่ไม่ใช้อาหารข้นในการเลี้ยงโค แต่นิยมใช้แร่ธาตุเสริมในการเลี้ยงโคพื้นเมือง

2.3 การป้องกันและรักษาโรคด้วยการใช้สมุนไพร เกษตรกรบางรายยังใช้สมุนไพรรักษาโคพื้นเมืองเพื่อป้องกันและรักษาอาการของโรคที่ไม่รุนแรง เกษตรกรส่วนใหญ่ไม่นิยมถ่ายพยาธิภายใน

ให้กับโคพื้นเมืองของตนเอง การรักษาโรคโคพื้นเมืองที่ป่วย เกษตรกรจะใช้บริการจากเจ้าหน้าที่กรมปศุสัตว์ อาสาปศุสัตว์ในพื้นที่

2.4 ด้านการใช้ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น การใช้สมุนไพรในการเลี้ยงโคพื้นเมือง การรักษาสัตว์ป่วยด้วยตนเองโดยการใช้ภูมิปัญญาการใช้สมุนไพรที่สืบทอดต่อ ๆ กันมา และเป็นสมุนไพรที่หาได้ในท้องถิ่นของตนเอง แบ่งตามกลุ่มสมุนไพร ได้ 5 โรค

2.4.1. กลุ่มสมุนไพรป้องกันโรคพยาธิภายนอก

2.4.1.1 เห็บ เหา หมัด สมุนไพรที่ใช้

- ตะไคร้หอม ใช้ส่วนใบ ตากแห้ง นำมาบดให้ละเอียด จำนวน 400 กรัม ต่อน้ำ 8 ลิตร นำมาต้มในหม้อสแตนเลส ที่อุณหภูมิประมาณ 50 องศาเซลเซียส ใช้เวลาต้มประมาณ 3 ชั่วโมง กรองเอาส่วนของสารละลายไปใช้ โดยรดหรือฉีดพ่นไปที่ตัวโค ทุก ๆ 2 วัน

- น้อยหน่า/น้อยโหน่ง ใช้ ส่วนเมล็ด ตากแห้ง ตำหรือบดให้ละเอียด จำนวน 1 กิโลกรัม นำมาแช่ด้วยเหล้าขาว (40 ดีกรี) ผสมน้ำ 1 ต่อ 3 ส่วน แช่ไว้ 12 ชั่วโมง แล้วจึงกรองเอาแต่เฉพาะสารละลายไปใช้ รดหรือฉีดพ่น ตัวโค สัปดาห์ละ 2 ครั้ง

- โล้ตีนหรือหางไหล ใช้รากสด 1 กิโลกรัม นำมาตำหรือบดให้ละเอียด แช่น้ำ 20 ลิตร ในถังพลาสติก แช่ทิ้งไว้ 48 ชั่วโมง แล้วกรองเอาสารละลายที่ได้ไปใช้ รดหรือฉีดพ่น ตัวโค สัปดาห์ละ 2 ครั้ง

- ยาสูบ ใช้ส่วนใบที่ตากแห้งแล้ว จำนวน 1 กิโลกรัม นำมาสับ ผสมน้ำ 2 ลิตร ในถังพลาสติก แช่ทิ้งไว้ 1 คืน กรองและนำสารละลายไปใช้ รดหรือฉีดพ่น ตัวโค สัปดาห์ละ 2 ครั้ง

- มะขามเปียก ใช้เนื้อมะขามเปียกที่แกะเมล็ดออกแล้ว แช่กับแอลกอฮอล์ 10% (ได้จากแอลกอฮอล์ 95 % 1 ส่วน ผสมกับน้ำ 9 ส่วน) หรือเหล้าขาว 35 ดีกรี 1 ขวด ผสมกับน้ำ 2 ขวดครึ่ง ในอัตราส่วนน้ำหนักแอลกอฮอล์ 5 เท่าของน้ำหนักมะขามเปียก แช่ทิ้งไว้ 1 คืน กรองเอาเฉพาะสารละลายมาใช้ โดยฉีดพ่นให้ตัวเห็บเปียกโชคนาน ๆ กรดอินทรีย์ที่อยู่ในมะขามจะทำให้ผิวหนังของเห็บพองเป็นแผลแตกหรือแห้งตาย แต่ไม่ทำอันตรายต่อผิวโค

- น้ำหมักยูคาลิปตัส ใช้ส่วนใบ 7 กิโลกรัม น้ำตาลทราย 3 กิโลกรัม เกลือแกง 1 กิโลกรัม น้ำสะอาด 1 ลิตร โดยนำไปยูคาลิปตัสมาสับให้ละเอียดผสมกับน้ำตาลทราย 1.5 กิโลกรัม คลุกเคล้าให้เข้ากัน นำบรรจุลงถังพลาสติกแล้วเติมน้ำสะอาดลงไป 1 ลิตร หมักทิ้งไว้ 1 คืน หรือประมาณ 12 ชั่วโมง แล้วโรยน้ำตาลทรายที่เหลือลงไป (1.5 กิโลกรัม) จากนั้นเติมเกลือตามลงไป 1 กิโลกรัม ปิดฝาถังให้สนิท หมักต่ออีกประมาณ 7-10 วัน ก็สามารถนำน้ำหมักไปใช้ได้

นำน้ำหมักยูคาลิปตัสมากรองเอาเฉพาะน้ำ เจือจางกับน้ำสะอาด ในอัตราส่วน น้ำหมัก 2 ช้อนโต๊ะ ต่อน้ำสะอาด 10 ลิตร แล้วนำไปเทราด หรือฉีดพ่นให้ทั่วตัวโค

2.4.1.2 ไร่ชี้เรื้อน สมุนไพรที่ใช้

- ยี่หระ (ภาคใต้เรียกใบรา) ใช้ส่วนใบและลำต้น มาตำให้ละเอียด ผสมน้ำเล็กน้อย แล้วนำไปทาหรือพอกบริเวณที่มีอาการ ทำบ่อย ๆ จะช่วยให้อาการดีขึ้นและหายได้

- น้ำหมัก ใบสะเดา ใบชี้เหล็ก ใบสาบเสือ ใบน้อยหน่า หน้าดอกขาว นำมาสับหรือตำให้ละเอียด นำมาหมักกับน้ำสะอาดในถังพลาสติก อัตรา 1ต่อ2ส่วน ทิ้งไว้ 3 วัน แล้วจึงนำมาเทราดที่ตัวโคได้เลยโดยไม่ต้องกรองกากสมุนไพรออก สัปดาห์ละ 2 - 3 ครั้ง

- ใบหนาด กับเปลือกมังคุด นำมาต้ม กรองเอาเฉพาะน้ำฉีดพ่นใส่ตัวโค ทำได้บ่อย ๆ นำไปทาหรือเทราดที่ตัวโค ทำทุกวันจนกว่าจะหาย

2.4.1.3 แผลหนองแมลงวัน สมุนไพรที่ใช้

- ใบยาสูบ กับยางดอกกรัก โดยใช้ใบยาสูบ 1 กำมือ ตำหรือบดให้ละเอียด นำมาผสมกับยางจากดอกกรัก 1 ช้อนโต๊ะ คนหรือนวดให้เข้ากัน ให้มีลักษณะข้นเหนียว จับกันเป็นก้อน นำไปอุดที่ปากแผลของโคที่มีแผลเป็นหนอง

- กะเม็ง ใช้ทั้งใบและลำต้น ตำผสมกับเกลือเล็กน้อย โนไปพอกบริเวณที่เป็นแผลเข้า เย็น 3-5 วันแผลจะแห้งไม่เป็นหนอง

- ขมิ้นชัน เสดพวงพอนตัวผู้และตัวเมีย ใบสาบเสือ บัวบก นำสมุนไพรทั้งหมดอย่างละเท่า ๆ กัน มาสับเป็นชิ้นเล็ก ๆ คลุกเคล้าให้เข้ากัน นำมาใส่ในภาชนะ ราวด้วยเหล้าขาวให้พอท่วมแล้วปิดฝาให้สนิท หมักทิ้งไว้ 1 คืน ถ้าต้องการให้ได้ประสิทธิภาพมากขึ้นก็หมักให้นานขึ้น เมื่อจะนำไปใช้ให้กรองเอาแต่เฉพาะสารละลายไปใส่รักษาแผล จะช่วยสมานแผลให้แห้งเร็วขึ้น

- หนามเกี่ยวไก่ หรือ ฝั่ไหว้ดาด (สงขลา) โดยขูดรากหรือต้น หนามเกี่ยวไก่ผสมกับใบยาสูบและน้ำมันเบนซินเล็กน้อย ใส่บริเวณที่เป็นแผล ทำให้หนองเมา ตาย ช่วยรักษาแผลที่มีหนอง

- ใบยาสูบตากแห้งผสมกับปูนแดง นำไปอุดรูแผล โดยก่อนใส่ยาให้เอาตัวหนองออกก่อน

- สิวาลพระอินทร์ (ช้องนางคลี่ ภาคใต้) ใช้ต้นถักเป็นวงคล้องคอลูกวัว และใช้ต้นผสมกับยาเส้น ตำให้ละเอียด พอกที่สะดือของลูกวัวเพื่อกำจัดหนอง

2.4.2. โรคพยาธิภายใน สมุนไพรที่ใช้

- สะแก ใช้ลูกสะแกประมาณ 2-3 กำมือ ตำกับเกลือพอเค็ม เติมน้ำ 1 ลิตร ใส่กระบอกไม้ไผ่กรอกทันทีครั้งละ 1 ลิตร

- มะเกลือ ใช้ผลมะเกลือประมาณ 10-15 ลูก ตำให้ละเอียด ผสมกับเกลือ 1 กำมือ ใส่ในน้ำ 1 แก้ว คั้นและกรองเอาแต่น้ำให้โคกิน

- บอระเพ็ดและเกลือ โดยนำบอระเพ็ด 1 กิโลกรัม และเกลือ 2 กำมือ มาตำให้เข้ากัน จากนั้นคั้นเอาเฉพาะน้ำ แล้วนำมาผสมกับน้ำสะอาดนำไปกรอกให้โคกิน จะช่วยถ่ายพยาธิ และรักษาอาการโคไม่กินหญ้า เป็นอาหารได้ดี

- ชันหรือซีชัน ของชันโรง ซึ่งเป็นยางไม้ธรรมชาติ 100 - 200 กรัม ตำให้ละเอียด นำมาใส่ในกระบอกไม้ไผ่ ผสมน้ำข้าวข้าวให้เกือบเต็มกระบอกไม้ไผ่ เขย่าให้เข้ากัน แล้วไปกรอกให้โคกินในตอนเช้า

- ใบซีเหล็ก นำใบซีเหล็ก 3 - 5 กำมือ เกลือแกง 3 ช้อนโต๊ะ ตำหรือปั่นให้ละเอียด ผสมน้ำ 1 ลิตร บีบคั้นเอาเฉพาะน้ำให้ได้มากที่สุด แล้วนำไปกรองเอาเฉพาะน้ำใบซีเหล็กมากรอกให้โคกินในช่วงเช้าที่ท้องว่าง จะช่วยในการถ่ายพยาธิ ช่วยรักษาอาการเบื่ออาหารและยังช่วยให้โคสุขภาพแข็งแรง สมบูรณ์ มีภูมิต้านทานโรคได้ดีขึ้นด้วย

- ผักหนาม ใช้หัวผักหนามสดแก่ 1 กิโลกรัม นำไปล้างน้ำให้สะอาด ผึ่งให้แห้งแล้วนำไปเผาไฟให้เปลือกข้างนอกไหม้ ข้างในสุก นำไปตำผสมรวมกับเกลือแกง 300 กรัม เติมน้ำเปล่าสะอาดให้พอท่วม หมักแช่ทิ้งไว้ 1 คืน แล้วกรองเอาแต่น้ำใส่กระบอกไม้ไผ่ กรอกให้โคกินสัปดาห์ละ 3 ครั้ง

- สवाद ใช้ยอดสवाद ตำให้ละเอียด ผสมกับน้ำกรองเอาเฉพาะน้ำ นำไปกรอกให้โคกิน

2.4.3. โรคปากเท้าเปื่อย สมุนไพรที่ใช้

- ประดู่ นำเปลือกประดู่ 1 กิโลกรัม มาสับให้เป็นชิ้นเล็ก ๆ ต้มในน้ำ 10 ลิตร เคี่ยวให้ข้น กรองเอาแต่น้ำ นำไปทาบริเวณที่โคเป็นโรค ผลจะหายภายใน 2 สัปดาห์

- เปลือกประดู่ เปลือกหว่า เปลือกต้นแค นำมาสับให้ละเอียด ประมาณ 1 กิโลกรัม ใส่ น้ำพอท่วม หมักทิ้งไว้ 1 คืน กรองเอาน้ำหมักสมุนไพรนำมารดแผลในโค วันละ 2 ครั้ง เข้าเย็นภายใน 3 - 5 วัน อาการมีแผลปากเปื่อย เท้าเปื่อย จะหายขาด

- ผลมะเฟือง นำผลมะเฟืองมาคลุกเกลือ บีบเอาแต่น้ำ นำมาควาดลิ้นโคที่เปื่อยเข้าเย็น จะทำให้อาการดีขึ้นได้

- มะขามเปียก โดยคั้นเอาเฉพาะเนื้อมะขาม นำมารูดลิ้นโคที่เป็นแผล ให้เนื้อที่เปื่อยหลุดออกมา

- โพล เกลือ นำหัวโพลใส่เกลือพอมือสเค็ม ตำให้ละเอียด ผสมน้ำสะอาดเล็กน้อย ใช้ทาปากและลิ้นโคช่วยรักษาปากอาการได้ดีขึ้น

2.4.4. โรคคอบวม สมุนไพรที่ใช้

- ฟ้าทะลายโจรสสมขมชั้นผสมบอระเพ็ด นำสมุนไพรทั้ง 3 ชนิด อย่างละ 1 กำมือ ตำให้ละเอียด ผสมกับน้ำสะอาด 1 ลิตร กรองเอาเฉพาะสารละลาย กรอกให้โคดื่ม เข้าเย็น

- บอระเพ็ดผสมข้าวสาร นำสมุนไพรทั้ง 2 ชนิด อย่างละ 2 กำมือ ตำให้ละเอียด ผสมน้ำ 1 ลิตร กรองเอาเฉพาะน้ำ กรอกให้โคตี้ม เข้าเย็น

- ลูกใต้ใบ 1 กิโลกรัม ผสมกับหัวหอม 500 กรัม ต้มกับน้ำ 3 ลิตร ให้เหลือ 1 ลิตร กรองเอาเฉพาะน้ำ กรอกให้โคตี้ม

- ขมิ้นชันผสมน้ำตาลแว่น ตำทั้ง 2 อย่างคลุกเคล้าให้เข้ากัน ปั่นเป็นก้อน ป้อนให้โคกิน

- ใบหนาด ต้มกับน้ำ กรองเอาแต่น้ำ กรอกให้โคตี้ม

- ต้นหมุย หมาก ข่อย กระจูดสัตว์ ใช้สมุนไพรให้โคสูดดม

2.4.5. โรคไข้ซา สมุนไพรที่ใช้

- ฟ้ายะลวยโจร เสดดพังพอนและเถาตำลึง อย่างละ 500 กรัม นำมาต้มรวมกันในน้ำ 1 ลิตร นาน 15 นาที กรองเอาเฉพาะน้ำ กรอกให้โคตี้ม

- หูกวาง ใบหูกวาง นำมาตำหรือบดให้ละเอียดกับเกลือพอมือสเค็ม ผสมน้ำ กรอกให้โคกินโดยไม่ต้องกรอง

- เหงือกปลาหมอ ตากให้แห้ง นำมาตำหรือบดให้ละเอียด ผสมกับน้ำสะอาด กรอกให้โคกิน

3. การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นการใช้สมุนไพรในการเลี้ยงโคพื้นเมือง ของเกษตรกร อำเภอ นาทวี จังหวัดสงขลา ตั้งแต่อดีตจนกระทั่งถึงปัจจุบันได้รับการถ่ายทอดจากพ่อแม่ พ่อแม่ก็ได้รับการถ่ายทอดจากปู่ ย่า ตา ยาย ต่อ ๆ กันมา จะเห็นได้ว่า ผู้ถ่ายทอดและผู้รับการถ่ายทอดจะมีความสัมพันธ์ภายในครอบครัว โดยเป็นระบบเครือญาติและเพื่อนบ้าน หรือคนที่มีความสนใจที่เข้ามาสอบถาม หรือขอคำแนะนำนอกจากนี้ยังพบว่า ผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญา ท้องถิ่นจะเป็นผู้ที่ได้รับความเชื่อถือจากคนในชุมชนว่ามีความเชี่ยวชาญ มีความรู้และประสบการณ์ในเรื่องการใช้สมุนไพรในการเลี้ยงโคพื้นเมือง ด้วยวิธีการหรือใช้ เทคนิคต่าง ๆ ที่ได้รับการถ่ายทอดต่อกันมาจากบรรพบุรุษ และจากประสบการณ์ที่ได้สั่งสมมายาวนาน เมื่อผู้ถ่ายทอดได้รับความไว้วางใจและความเชื่อถือจาก ผู้รับการถ่ายทอด จะทำความเชื่อถือในเนื้อหาของ ภูมิปัญญาที่ถูกถ่ายทอดว่า มีความน่าเชื่อถือ ถูกต้อง สามารถยอมรับไปปฏิบัติได้ ผู้ถ่ายทอดจะใช้วิธีการบอกเล่าผ่านคำพูดซึ่งเป็นการพูดคุยระหว่างบุคคล แบบตัวต่อตัวในลักษณะซึ่งหน้า หรือการให้คำแนะนำเป็นกลุ่มตามความสนใจ โดยเป็นการจดจำจากประสบการณ์ตรง มาเล่าหรือพูดคุยกันภายในกลุ่มระหว่างผู้ถ่ายทอดและผู้รับการถ่ายทอดมากกว่าที่จะบันทึกเป็นเอกสาร แต่บางครั้งจะมีการนำของจริงมาประกอบการบอกเล่า หรืออาจจะสาธิตประกอบคำอธิบายของผู้ถ่ายทอด ร่วมกับการปฏิบัติหรือลงมือทำของผู้รับการถ่ายทอด

สรุปและอภิปรายผล

การเลี้ยงโคพื้นเมืองด้วยการใช้สมุนไพรในการบำรุง ป้องกันรักษาโรค แสดงให้เห็นถึงความเชื่อมโยงภูมิปัญญาของชาวบ้าน นำไปสู่การมีอาชีพ มีรายได้เสริม นอกเหนือจากรายได้หลัก ไม่ต้องเฝ้าวัวทุกวัน ไม่ต้องลงทุนมาก วัวตัวเมียจะตกลูกได้เกือบทั้งปี วัวที่ขายส่วนใหญ่จะได้ราคาดี อีกทั้งยังมีการรวมกลุ่มกันของกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงโคพื้นเมืองที่ได้ขึ้นทะเบียนภายใต้โครงการธนาคารโค-กระบือ ในอำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา มีทั้งหมด 10 กลุ่ม มีสมาชิกรวมทั้งหมด 1,247 ราย (สำนักงานปศุสัตว์จังหวัดสงขลา, 2560)

ปัจจุบันภูมิปัญญาทางด้านสมุนไพรได้มีการนำมาใช้มากขึ้น เนื่องจากมีขั้นตอน กระบวนการที่ไม่ยุ่งยาก และต้นทุนต่ำ ประกอบกับสารที่มีในสมุนไพรมีปริมาณเข้มข้น มีคุณภาพสูง มีประสิทธิภาพในการใช้งาน ควบคุมปริมาณสารที่ใช้ได้ง่าย สามารถรักษามาตรฐานและคุณภาพในการผลิตให้เหมือนกันได้ สมุนไพรจึงเป็นทางเลือกหนึ่งในการรักษาโรคในโคจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ดังที่ นวลจันทร์ พารักษา (2555) ได้แนะนำแนวทางการใช้สมุนไพรในการเลี้ยงสัตว์ ในการป้องกันโรค ว่าสารจากสมุนไพรส่วนใหญ่มีคุณสมบัติในการยับยั้งการเจริญเติบโตของเชื้อจุลินทรีย์ต่าง ๆ ทั้งเชื้อแบคทีเรีย ไวรัสและเชื้อปรสิต

แนวทางการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นการใช้สมุนไพรในการเลี้ยงโคพื้นเมือง ของเกษตรกรอำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา โดยที่ผู้ถ่ายทอดจะให้คำแนะนำอยู่ด้วย เพื่อให้ผู้รับการถ่ายทอดมีความเข้าใจและจดจำเนื้อหาของภูมิปัญญาท้องถิ่นได้อย่างชัดเจนมากขึ้น ซึ่งบรรยากาศจะมีความเป็นกันเองมากกว่าการเรียนรู้อะไรหรือรับการถ่ายทอดแบบที่เป็นการเรียนตามหลักสูตรหรือในห้องเรียน ซึ่งมีความสอดคล้องกับผลการวิจัยเรื่องกระบวนการเรียนรู้และการสืบทอดภูมิปัญญา การใช้สมุนไพรเป็นอาหารและยาในจังหวัดนครนายก ซึ่งนภดล และคณะ (2546:อ้างใน อภิญญา รัตนไชย: 2563) ได้รายงานไว้ว่า วิธีการในการถ่ายทอดความรู้ เรื่องการใช้สมุนไพรเป็นอาหารและยา จะเป็นการถ่ายทอดโดยการบอกเล่าให้ฟังแบบปากต่อปากและการทำให้ดูเป็นตัวอย่าง นอกจากนี้แล้วยัง คล้ายคลึงกับผลการวิจัยของพระมหาเมธา (2547) ซึ่งได้ศึกษา กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาในการทำเครื่องทองลงหินของบ้านหนองบัวน้อย ตำบลหนองบัวน้อยอำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา พบว่า เป็นการส่งผ่านความรู้ในกลุ่มเครือญาติที่ใกล้ชิดและเพื่อนบ้านในชุมชน ผู้เรียนรู้ หรือผู้รับการถ่ายทอดได้ดูการทำงานสัมผัสงาน และช่วยงานของผู้ถ่ายทอดอยู่เป็นประจำ จึงทำให้เกิดการเรียนรู้ ความเข้าใจ และความชำนาญ จนสามารถปฏิบัติได้ดีทัดเทียมกับผู้ถ่ายทอด ซึ่งเป็นวิธีการหนึ่งในการถ่ายทอดภูมิปัญญา เช่นเดียวกับ นิยพรรณ วรรณศิริ (2550) รายงานไว้ว่า วิธีการถ่ายทอดดังที่ได้กล่าวมาเป็นการถ่ายทอดวัฒนธรรมหรือรูปแบบของพฤติกรรม แต่ปัจจุบันการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น การใช้สมุนไพรในการเลี้ยงโคพื้นเมืองของอำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา มีเป็นส่วนน้อย มีการถ่ายทอดองค์ความรู้เฉพาะคนในครอบครัวและผู้สนใจเท่านั้น ซึ่งสอดคล้องกับ รัศมีวรรณ กนกนุวัตร (2564) ได้ศึกษากระบวนการถ่ายทอดความรู้และทักษะ ช่างแกะสลักไม้เพื่อสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น พบว่าแนวทางการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น จากการสนทนากลุ่ม ปัจจุบันกระบวนการเรียนรู้ของภูมิปัญญาในท้องถิ่น ค่อนข้างลดน้อยลง เนื่องจากขาดการถ่ายทอด

ภูมิปัญญาท้องถิ่นภายในครอบครัว หมู่บ้าน และโรงเรียน ทำให้คนไทยรุ่นใหม่ไม่สนใจศึกษาภูมิปัญญา
ดังกล่าว เป็นผลทำให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเลือนหายไป

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะจากผลการวิจัย

1. ควรมีการวิจัยเรื่องคุณสมบัติของสมุนไพรแต่ละชนิดที่บ่งบอกถึงคุณสมบัติของสมุนไพร
บางอย่างที่มีผลต่อการ บำรุง ป้องกัน รักษา โรคที่เกิดกับโค
2. ควรมีการตรวจสอบสุขภาพของโคพื้นเมืองเพื่อยืนยันว่า โคพื้นเมืองมีสุขภาพดี ไม่มีอันตรายจาก
โรคและสารเคมีตกค้าง

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการเลือกชนิดของสมุนไพร แม้ว่าสมุนไพรจะเป็นสิ่งที่มาจากธรรมชาติ แต่สมุนไพรไม่ได้
ปลอดภัยเสมอไป ดังนั้นจึงต้องมีข้อมูลของพืชที่จะนำมาใช้ ทั้งในด้านคุณภาพ ประสิทธิภาพและความเป็น
พิษหน่วยราชการหรือผู้มีความรู้ด้านสมุนไพรควรมีการอบรม ส่งเสริมแก่กลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงโคพื้นเมือง
2. การเตรียมพืชสมุนไพร ในการนำไปใช้ให้เกิดผลและปลอดภัย จำเป็นต้องมีการเตรียมพืช
อย่างถูกต้องและเหมาะสม มีการควบคุมการปนเปื้อนต่าง ๆ
3. การร่วมมือและการประสานงาน แม้ว่าการวิจัยด้านการใช้สมุนไพรในสัตว์เลี้ยงจะดำเนินการ
มาอย่างต่อเนื่อง แต่การใช้ประโยชน์ในด้านการผลิตยังมีน้อย สาเหตุเกิดจากหลายประการ การพัฒนาการ
ใช้สมุนไพรของไทยในการภาคการผลิตปศุสัตว์ จึงจำเป็นต้องมีความร่วมมือและการประสานงานระหว่าง
นักวิจัย ปศุสัตว์ และผู้ผลิตสมุนไพร
4. การรณรงค์ส่งเสริมให้ผู้เลี้ยงโคพื้นเมืองและปศุสัตว์หันมาให้ความสำคัญกับการผลิตสมุนไพร
ของไทย ซึ่งจะส่งผลให้เกิดการพัฒนาองค์ความรู้ด้านสมุนไพร การขยายการใช้ประโยชน์จากพืชของไทย

เอกสารอ้างอิง

- นียบรรณ วรรณศิริ. (2550). มานุษยวิทยาสังคมและวัฒนธรรม: แนวคิด ทฤษฎี ความเป็นมาและสาระ
สำคัญด้านมานุษยวิทยาสังคมและวัฒนธรรม ฉบับสมบูรณ์. กรุงเทพฯ : ภาควิชาสังคมวิทยาและ
มานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- นวลจันทร์ พารักษา. (2555). ศักยภาพและทิศทางของสมุนไพรในปศุสัตว์. แก่นเกษตร, 40(ฉบับพิเศษ 2),
110-113
- พระมหาเมธา คำไหล. (2547). การศึกษากระบวนการ ถ่ายทอดภูมิปัญญาในการทำเครื่องทองลงหินบ้าน
หนองบัวน้อย ตำบลหนองบัวน้อย อำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา (วิทยานิพนธ์ปริญญามหา
บัณฑิต). มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี, กรุงเทพฯ.

- รัศมีวรรณ กนกนุวัตร. (2564). กระบวนการถ่ายทอดความรู้และทักษะช่างแกะสลักไม้เพื่อสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น. นักศึกษาปริญญาโท สาขาวิชาพัฒนาอาชีพศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. วารสารวิทยาลัยดุสิตธานี, 15(1), 401-416
- สุภรัชต์ อินทรเทพ. (2560). สภาพปัญหาและแนวทางการถ่ายทอดภูมิปัญญาการใช้สมุนไพรพื้นบ้านในการดำรงชีวิตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมในชุมชน จังหวัดสระแก้ว. วารสารวิจัยและพัฒนาโลยอลงกรณ์ในพระบรมราชูปถัมภ์, 12(3), 221-231
- สำนักงานปศุสัตว์จังหวัดสงขลา กรมปศุสัตว์ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. (2560). ข้อมูลปศุสัตว์ปี 2560. สงขลา : สำนักงานปศุสัตว์จังหวัดสงขลา.
- อภิญา รัตน์ไชย (2563). กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำประมงพื้นบ้านของชุมชนลิพัง อำเภอปะเหลียน จังหวัดตรัง ประเทศไทย. ภาควิชาพัฒนาการเกษตร คณะทรัพยากรธรรมชาติ. มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ 90112. แก่นเกษตร, 48(4), 743-478